Růžena Svobodová

BARVY JUGOSLAVIE

I

Růžena Svobodová

BARVY JUGOSLAVIE

Obrázky z cest

1911

Nákladem České Grafické Unie a.s. v Praze

UNIE, PRAHA.

ŘEKY NA CESTĚ.

Dunaj jako stříbrné mléko s blankytnými přísvity tekl mezi holými, předjarními háji.

Soča hluboko v lysém údolí chvílemi v slunci se zazelenala. Zazelenala se i travička na březích a v ní roztroušeně vyrazily mladinké petrklíče, někde ještě sněženky.

Řeka úzká, zelená, řeka z mytu. Zelená jako tyrkysové mléko a v jiném světle jako modrý plamen jako hořící síra. Spěchala hlubokým korytem. Někdy slunce na ni zasvítilo a zelené mléko se zalesklo zlatými jiskrami.

TERST.

Město šedé, smutné, ledové, lidé chvatně prchající před borou.

Trh plný mladé zeleniny, světle zeleného špenátu, tuhých artičoků, žlutavého karfiolu, mladé bílé řetkvičky.

Prodavačky se liší. Je tu druh kyprých, temných, odulých, rozcuchaných a mluvných Italek.

Je tu vážný a vznešený druh stepilých Slovinek.

Vysoké, nemluvné, mají přísně a tvrdě ovázané hlavy modrými hladkými šátky.

Jako Egypťanky mají látku položenu vodorovně na čele a pak kolmo podle skrání, ukrývající jim zcela vlasy. Mají jemné, klasické, hubené a ostře řezané tváře. Nosí na hlavách kulaté, ornamentálně pletené koše se zeleninou a jdouce zcela napřímeny, pohybují se tiše a ladně jako ženy biblické.

Některé drží lehce a pozorně jedinou rukou svůj koš bez oblouku, jiné mají ruce založeny.

Viděla jsem na rohu tržiště překrásnou, nemladou, zmučenou ženu, Slovinku.

Podobala se zdrželivostí pohybů ve své nepopsatelně jemné, klidné a přísné siluetě Athéně Lemnijské.

Viděla jsem jinou ženu na úhlu náměstí. Stála na oživeném tržišti, jako by snila, s obličejem zarámovaným šedým šátkem. Měla jemnou tvář, krásná chřípí, modré oči, tenké rty. Byla to mírná dcera porobeného národa. Zapomněla nabízeti špenát, navršený na koši a postavený u jejích nohou. Nerozmlouvala se sousedkou, stála tu zamyšlená s rukama svislýma, krásná a pokojná jako karyatida v Erechteionu.

Večer tančí zde Sacchetto. Plné skříně jsou jejích krinolinových, klamajících podobizen, ale mně nelze viděti jejího epigonského tance. Nechci zapomenouti na ženy na trzích, krásné jako sám smutek a smutné jako porobení.

Staré, tiché, čisté předměstí; stoupáme po kamenných vzestupech.

Terst je stín Italie, stín Fresole, stín Janova, stín Milana. Stín Neapole.

Je ledové předjaří, tráva se zelená jenom v hlubokých zahradách. Kostel světce Giusta, pětilodní basilika, les sloupů. Pod kamenným náměstím, dlážděným istrijským mramorem, leží hřbitov se svěží, zelenou travou.

SPLIT.

Na nábřeží pod palácem Dioklecianovým kotví italské lodi. Mají svinuté plachty. Jmenují se Mater Dolorosa, Dio eterno, Maria di soccorso. Jsou to svatá jména, vyslovovaná v zoufalství a v nebezpečí.

Lodi jsou modré nebo fialové, s plachtami oranžovými. Bydlí v nich muži se ženami, s dětmi, se psy. Přivezli zboží italské a odvážejí zboží dalmatské. Dni a noci kolébali se na vlnách, na rozbouřeném moři jejich bezpomocné lodi. Žijí stále životem námořním nebo přístavním. Na vystrčených prknech vyloží své zboží: oranže, citrony, lusky, mladé fasole, spinoky, artičoky, různá semena v rozhalených pytlíčkách.

Muži ošetřují své lodi, napínají, přivazují a přesně svinují plachty, nakládají a vykládají své zboží, hádají se, řvou s konkurenty, nebo se tak jenom hlučně baví. Ženy sedí u improvizovaného krámu, česají a vískají své krásné

děti, jsou smědé jako káva, mají vlasy úplně černé s přísvitem modravým a prodávají. Krásní dalmatští hoši procházejí se po nábřeží nevědomí své krásy, neboť krásy na jihu je všude mnoho vyplýtváno, krása je tu lhostejná, nekoketná, nenabízivá.

Vysoké, ztepilé dělnice dalmatské vynášejí na hlavách zboží z nákladních lodí a odnášejí je do skladišť. Protože chodí napřímeně a napínají stále svaly hrudní, jejich prsa jsou klenuta a jejich postavy pružné a vznosné.

V krámečcích na nábřežích prodávají provazy, sítě, nitě a skalici modrou na ošetřování vinic, kakao, koňak.

Zešeřilo se, italští rybáři sklidili zboží, vtáhli prkno do lodi, usedli ke kartám a hrají, kolébáni mírnými vlnami přístavními, při blikavé lampičce, mezitím co ženy s dětmi uklidily se k spánku do temného brlohu, do nitra lodi.

Bary se osvětlily a ze šantánů zastřených růžovými záclonami, umístěnými v přízemí Dioklecianova paláce, zaznívá mečivý zpěv a zvuky starého piana.

SALONA.

Vyprahlá krajina, poušť. Vápencové lysé hory. Římská silnice, na ní jako vata leží vrstva hebkého bílého prachu.

Salona, mrtvé město provinciální. Králové Hradec v ssutinách.

Hroby křesťanské, prázdné sarkofágy, seskupené na trávníku, vyloupené, rozdrásané leží podle cesty, která vede ke dvacetikomínné cementárně.

Bloudíš krajem a hledáš. Čteš: Zde byly lázně, zde chrám! Mnoho již toho nevidět. V travinách znáti jen čtvercové nebo obdélné půdorysy z bílého kamení. Půdorysy chrámů pohanských a křesťanských, lázní, ulic, bran. Nesnadno si představit člověka, který tu žil a myslil.

Čteš: Přišli Římané, vystavěli, přišli Gothové, pobořili. Přišli Římané, vystavěli, přišli Avaři, dobořili.

Neznámé dějiny neznámého města o neznámých lidech. Stopy amfitheatru, sarkofágy mučeníků. Lesklé kulaté šišky

cyprišové padají do prázdných hrobů. Horoucí slunce do nich praží. Je jich tu již malá řada. Celá krajina si je rozebírala. V Kastelsku perou v nich prádlo, užívají jich jako stolů kuchyňských.

Chodím od sarkofágu k sarkofágu a myslím si na Napoleona I.

Dával si otvírat hrobky, aby mohl pohlédnouti do tváří lidí, kdysi mocných, kteří ovládli na chvíli malý, dozírný lidský svět. Dával si otevírat hrobky, aby se zmrazil pohledem na velikou nicotu. Dnes dívají se malí lidé již na nicotu jeho . . .

SEDM KASTELŮ.

Krajina pod Dinárskými Alpami ležela tichá, bezezvuká, když jsem ji uviděla po prvé. Jenom skřivánci zvonili v ní nesmělou, ospalou písní. Průsvitné, zelené moře sotva se zachvívalo hustými, drobnými, ultramarinovými vlnami a šplouchalo šeptem o vyhlodané břehy, o skály, o základy starých kastelů.

Slunce zapadalo za horu odhmotněnou a neplastickou, šedou jako jemné hedvábí, prosvítalo stromy třešňovými, plnými zeleného listí, ozlacovalo listí na hrušních, razilo silhouety starých oliv.

Sedláci se navracejí z hor, sedí na oslech. Kroky zvířat pomlaskávají tiše na cestách horských.

Hory se pokryly mléčnými mlhami a zahrady hraběcí rýsovaly rozkošně minaretové cypřiše na pozadí.

Třešně váhavě rozkvétaly a na nahých kloubech smokvoní vyrazily již drobné zelené fíky.

OSLOVÉ.

Kastelsko leží plodným pruhem země mezi mořem a lysými vápencovými horami.

Tamaryšky, vroubící cestu pobřežní, voní sladce do horkého vzduchu, sklánějí své šeděrůžové květy nad bílé, sluncem vyprahlé, sálající silnice přímořské, nad kamenné bílé horoucí podezdívky polní.

Moře je modré bez odstínu, je to modré, rozlité světlo, živé a neustálé; kamenné vesnice bez zahrad a bez květin, obklopující kastely, leží na březích svítivě plavé, tvrdé a pevné v poledním záření.

V tomto kraji, kde nosí o pohřbu sedícího mrtvého biskupa na nosítkách po městě jako světce, v tomto kraji, kde lkají nad ohněm nehasíce ho, v této krajině oslům se daří špatně. Špinaví, nepěstovaní, nečistí, zrezavělí, se zpečenou srstí, odnášejí všechny náklady na ostrých hubených hřbetech. Jejich pán přisedne k nákladu. Nízké, směšné, krátkonohé

zvíře nese náklad i pána, dvakrát vyššího než je samo, pána, jehož nohy div nevlekou se po zemi, nosí kamení s hor, a celé rodiny na sedřeném hřbetě.

Zatížení osli, mívají k nohám přivázaná bílá, neposlušná kozlata, navracejí se domů z hor s nákladem kamení, jediným materiálem stavebním, vedeni jsouce svými pány.

Je to jeviště života biblického.

Všechny ženy kastelské, usazené se svými dětmi na oslátku podobají se „Útěku do Egypta"; všichni muži slaví zde každého večera vjezd do Jerusalema, navracejíce se do vesnice a sedíce nepohnutě na svých oslích.

Osel na vinicích pláče hlasitě, jako by vytahoval okov ze studně na skřípajícím řetěze. Jeho žalostný hlas ozývá se odkudsi v podvečer po krásném vonném dni v sadech olivových. Je to žalobné, rozryvné lkání. Stojí pod starou olivou, zcela pokojně, bez nákladu, není v té chvíli přetěžován ani týrán, ale hýká bolestně, rozryvně, jako by ho mučili. Snad ho bolí rány, snad na kost odřená kůže, snad ho trápí strach před náklady, snad hrůza z osudu ho láme a on řve, vzlyká, jako by se mu tím ulehčovalo. A krajina je plná oslů a kraj je plný vzlykání.

ZAHRADA PŘED BOROU.

Vavříny na starém kastelu se chvěly ve větru a odkvétající bronzově se lesknoucí vavřín suše šuměl a hluboce se ukláněl. Mladé, odkvetlé mandloně a rákosiny zmítaly se uklánějíce se před rozšumělou borou a rozmarynový keř, ukrytý za vavřínem, chvílemi malounko se zachvěl jako by prudce vydechl vůni. Ztišil se. Slunce pálilo v závětří, na moři, na zeleně zlatém moři chvěly se vlny ve větru.

KRAJINA.

Všechny kameny v moři jsou pokryty čímsi olivově zeleným, jako mechem. Jsou to malinké škeble, drobné jako jikry, pokrývající kamení miliony neprozkoumaných životů a v dálky září tyto malinké světy ultramarinovou září.

Moře nevysvětlitelné. Den zářivý, klidný, bezvětrný a moře se vzedme, samo ze sebe, z hlubin svých nekonečných zdrojů a lodi pirátské chvějí se a vzlétají na vlnách a piráti se modlí k matce boží!

*

Nenalézám zde, v tomto prostém jižním venkově, jehož dějiny jsou mi neznámy, nenalézám zde té možnosti vnitřního rozhovoru, jakou mluvím v zemích historických s kamením, věcmi, stromy a travou.

Snad zde bydlil kdosi s živou duší, která znala vztahy citů silných, činů odvážných, snad tu lidé trpěli bolest-

nou a zraňující vášní, snad tu kdosi přede mnou chvěl se hrůzou a krásou věčného zmaru, snad! Ale já nevidím jeho tváře, necítím jeho dechu, nemám si co vložiti do těchto stěn, nemohu jich oživiti rytmem kroků známých, třeba doznělých.

Kéž bych znala slávu tohoto kraje, kroky Loredanovy, barvy vlajek benátských, život contů na castelech, život vítězných a život porobených, život biskupů a život kmetů, zpěvy při vinobraní a tesknotu písní dívčiných.

*

Přišla jsem na mez. Všechny sedmikrásky měly korunky sevřené. Co se stalo? Pršelo v noci?

Nikoli. Tráva byla studená jako sníh, ale nebyla mokrá.

Snad proto, že slunce nevyšlo, že jeho lesk rozlil se se stříbrným zářením na řídká oblaka, snad proto zavřely svých sedm krás a staly se nepatrnými, maličkými tečkami.

Hory se pokryly mléčnými mlhami a zahrady hraběcí ostře a rozkošně rýsovaly své minarety cypřišové na jejich pozadí. Třešně váhavě rozkvétaly a na nahých kloubech fíkovníků vyrazily prvé drobné zelené plody.

A ženy v rudých, sluncem zjemnělých zástěrách a v černých kaftanech s vysokým, bílou šatkou na hlavě krytým vínkem, kráčejí po cestách jako ve snách, ženouce stáda černých a bílých koz, nebo předouce opatrně a pilně, kužel přitisknutý pod paží.

KOSTEL.

Zelené moře létalo ke břehu rozsvětlené, rozzářené, rozhořené, jako miliony stříbrných plamenů, měnících se v zářivou zelenou modř, v jedovatou stříbřící se zeleň. Sesládlo chvílemi v zeleň měděnkovou. Létalo k bílým balvanům pobřežním, odráželo se o ně a vzlétalo do výše bílými, veselými chocholy.

Ostrovy ležely v růžově fialové mlze, pod mračny sněhovými.

Rezavé tamaryšky nakláněly se nad bílými kamennými zdmi, vroubícími vinice přímořské.

Ve všech vesnicích vyzváněli do chrámu jednohlasně jako v Rusku, jako by tloukli na tamtam.

Ženy scházely s hor z osamělých domů ke kastelům. Byly oděny dlouhými řízami, vysokými vínky, a jejich zlatitě růžové tváře vroubeny byly bílými plachetkami. Jejich

rudé, tkané zástěry oživují jejich obraz; kráčejí tiše rozmlouvajíce jako ve snách.

V kostele kastelském páchlo uzeným beranem a česnekem. Červeně zastřená okna jej zatemnila.

Ženy kastelské, oděné zcela černě, ale ověšené šperky, objevovaly se v šeru, jemuž oko uvykalo. U hlavního oltáře sloužil kněz mši a na chóru hrál kdosi falešně na varhany.

Muži tohoto kraje, sedláci a vinaři, kteří slaví denně vjezd na oslátku v průvodu svých dětí, mezků, koz a ovcí, zpívali zde beraními hlasy, možno říci, že mečeli.

Slovanský bůh, s nímž se kdysi v bohoslužbě dorozumívali, mnohokrát pokořený a vyháněný Karlem Boromejským a Římanem Janem z Trogiru, byl tiše a zdrželivě přítomen mezi mramorovými polosloupy, v těžkém hustém vzduchu a vnímal pozorně všechny trudy, jež mu byly svěřovány, všechny písně, jež mu byly ovčími hlasy předzpěvovány a nenaslouchal latinským bohoslužbám.

HŘBITOV.

Na terasovitém hřbitově, mezi zprahlými skalami a vyprahlými domy, pochovávají bohaté vinaře a bohaté rybáře do hrobů vydlabaných ve skále jako cisterna, ukládají je do žhavé vápencové půdy a uzavírají hroby jako sklepy. Cypřiše a trávníček tu krášlí jenom hroby chudých a jenom těmto šumí do sna.

Břečťany zde mají barvu jarní, i mladistvou svěžest.

Veliké chudobky kvetou pod cypřišemi, mezi hroby nenavršenými, neoznačenými, mezi několika výjimečně bílými, nápisem neoznačenými kříži jediné slovo na celém hřbitově:

„Vicenco, modli se za otce a máť!“

Mladé, zelené fíky naklánějí se z vinic přes maltu zdí hřbitovních.

A na vinici pase se špinavá ovce s malinkým černým beránkem.

Chvílemi postojí, zachvěje se, zahledí před sebe zasněně a rozmýšlivě, jako by čehosi, o čem již dlouho přemýšlí, nemohla pochopiti.

Vinice jsou vyprahlé, nerozpučené, hlína hnědá, hory jsou vybělené, nezalesněné, truchlivé a celý kraj podobá se žhavé poušti.

DNY MÍJEJÍ.

Denně válo z jiné strany světové, a vítr po větru odvíval květy tamaryšků na březích.

Slunce zapadalo za blankytný oblak, bílé jako měsíc a měsíc vycházel nad červánky politými horami zlatý a zářivější nežli slunce.

Staleté vavříny odkvétaly v starých šlechtických zahradách, okopané vinice připravovaly se rozpuknouti, rozeklaná, provazovitá, jako trpící oliva se šedě zeleným drobným listím, strom úporný a s větry bojující, krášlil kraj složitými obrysy.

Sousední kastel vyrovná se paláci Piy Tolomejské v Sieně. Je snad ještě krásnější. Jeho prvé patro je ve výši druhého, je to tvrz z bledého, neomšelého, staletími nezměněného mramoru, z kamene ušlechtilého, pěkně zpracovaného. Balkon visí ve výši, a schodiště ve dvoře je obstaveno květináči místo zábradlím.

Kastel patří dvěma contům, bratřím. Starší z nich má za ženu hraběnku Trogirskou z domu Fanfognů, mladší má měšťanskou milenku. Nesnesli se oba bratři pro maitresu, které nechtěla snášeti hraběnka Trogirská. I rozešli se oba k vůli svým ženám, rozdělivše si jmění; mladší se vystěhoval ze zámku a vystavěl si na pobřeží ošklivou vilu laciné práce, nehodnou, aby soupeřila s rodným domem jeho.

NA MOŘI.

Moře se utišilo na noc a jeho temná hladina přijala tichý obraz v stříbrných slzách zrcadlených hvězd. A ráno byla hladina tichá jako kovová deska a hluboké moře vzduchové se šedými a bílými obláčky zračilo se poklidně v něm, kolébáno lehce sotva oddychujícími vodami. Celá nesmírnost nebeská byla zklidněna a zobrazena v tichu a míru.

Loďka odrazila s námi od břehu.

Byl to bílý člun melounového tvaru, čistý nový člun učitelův.

Odletěl od břehu a celá krajina kastelská objevila se nově, vzdáleně, osvobozeně.

Nebylo prachu, tíže, lidí.

Věže chrámové, domy vinařské, tvrdé kastely hraběcí, bílé, s modravými stíny, krajina rozkošná, snová, zkrásněná lehkostí a vzdáleností od pravdy a bolesti lidské, mizely pozvolna.

Hory modraly se jakousi zimomřivou září, podobaly se v barvě chladnému a ještě nedozrálému ovoci, nebe bylo bezoblačné, modré, moře modré beze stínu.

Slunce zapadalo za horami Trogirskými, za Černým vrchem, za Vlačkou a východní hory zbělely, jako by na ně byl napadl čerstvý sníh a uložila se na ně bílá mlha. Moře k východní straně bylo hladké, bělostně zlaté, mdlé jako vnitřek lastury, k západu perleťově lesklé zlaté a zelené.

Učitelův syn stál na přídi ve svém opršeném kloboučku, podobném helmě, v kabátku volném a svislém na hubeném těle. Jeho jemný profil odrážel se stříbrně na vzdušném moři a ať se pohnul jakkoli, nebo přehazoval cokoli v hubených, hbitých rukou, podobal se postavám a hlavám na stříbrných plaketkách, jemně vyvýšeným a něžně profilovaným.

ZAGORCI.

Zagorci jsou horalé dalmatští, obývající Dinárské Alpy. Bydlí na nepřístupných, kamenitých horách v kučích bez oken a spávají u ohnišť v dýmu, který nemá kudy odcházeti, leč dveřmi.

Plodnost jejich malých tabákových a kukuřičných rolíček jest těžce urvána kamenité půdě.

Živí se kukuřičným chlebem nebo kukuřičnou šlichtou.

Je to lid tichý, překrásný, pokorný.

Strojí se po starodávnu do vlněných krojů, jejichž látku ženy samy tkají z vlny, kterou samy napředly.

Scházejí se svých skal, se své tvrdé, nelaskavé země, jsou-li vážně nemocni, jdou-li k lékaři, nebo jdou-li prodat několik vajec, jež jsou pro ně jměním, nebo vyměnit je za trochu oleje na omaštění šlichty. Ženy pracují i po cestě. Kráčejí zasněny a předou, kudy chodí. Z kužele, obaleného ovčí vlnou, jejž drží pod pažím, odpoutávají vlákno po vláknu.

Podobají se pilným antickým královnám, počestným Penelopám, ve svých vysokých třpytících se víncích a bělostných šatkách.

Jdou-li dívky do kostela, mají zástěry ověšené penězi, celým svým malým věnem, jež není vylháno ani přehnáno.

Každý je vidí celé.

Viděla jsem kdysi, jak sešli Zagorci se svých hor, žena s mužem.

Vstali ve dvě hodiny ráno, aby zastihli obvodního lékaře, nežli odjede do dědin. Bylo jim scházeti pět hodin do údolí.

Ženu bolel zub, měla zánět okostice, týden nespala, odhodlala se dojíti k lékaři.

Seděla s mužem na silnici na stupních lékařovy zahrady a čekala.

Na hlavě měla starodávný vínek, přes něj bílou šatku, opásána byla malinově červenou vlněnou zástěrou a oděna byla v černém sarafánu.

Seděla, mlčela, kývala bolestně hlavou.

Nad ní stál muž, s červenou čepicí v polodlouhých vlasech, s krkem poobnaženým, s očima sametovýma, soucitnýma, měkce se třpytícíma. Sešel se svou ženou s hor, do-

provodil ji, čekal nyní, až vyjde lékař z domu, v němž bydlí, aby přešel do své ordinační síně v sousedním domě.

Lékař je Polák, vyrostlý mezi lidem nejponíženějším a nejpokořenějším. Viděl polského chlopa padati před pánem do prachu silničního, klekati na kolena, klaněti se čelem k zemi, bytost zašlápnutou, které se jenom tyká. I přišel do Dalmacie, do země po staletí pokořované, zatížené do nedávna robotou a obtíženou do dneška kmetstvím, to jest obděláváním půdy, na kterou si činí nárok ještě pán, šlechtic a z níž je třeba odevzdávati mu třetinu všeho zisku. O vinobraní rozdělují sedláci všechny hrozny na tři díly: nejlepší z nich vybírá si pán.

Pánům patří staleté kastely na březích mořských. Kastely jsou bývalé tvrze, jsou stavěny z kamene, mají vysoká první patra, podobají se hradům.

Cypřiše, které je obstupují, naklánějíce své štíhlé vrcholky, podobají se ohnutým rapírům; sklánějí se nad hřbitovem vyplýtvaného života.

Páni, potomci šlechticů, kteří chránili zem před Turky, žijí nyní v cizině, jenom na podzim, kdy celá krajina jim musí odvádět dávky, sjíždějí se do země, oživí na chvíli

rodné hrady, aby znovu pak zajeli do Paříže nebo do Říma utratit získané jmění.

Polský lékař přijel sem do této porobené země a neosvítil se tu.

Ráno, kdy čekali na něj Zagorci, vyšel před dům, spatřil čekatele, pohodil hlavou, sedl do připraveného povozu a odejel.

Zagorci, muž a žena, hleděli za ním chvíli udiveně, ale za chvíli se ztišili a rozčekali se znovu.

Žena kývala tiše bolestnou hlavou, po nové čtyři hodiny.

Doktor vrátil se k obědu, ale nepovšiml si jich.

Muž stál nehybně, žena kývala bolestnou hlavou. Muž vyňal kukuřičný chléb a žvýkal zvolna sousto po soustě.

Lékař obědval s přáteli, kteří ho očekávali.

Chorvatské služky nosily mísu po míse do jídelny doktorovy. Byly dvě hodiny.

Zagorci čekali.

Kdosi z cestujících nabídl jim masa.

Odmítli. Byl půst.

Doktor pil víno, černou kávu, zase víno.

A Zagorci čekali.

Ve čtyři hodiny vyšla na práh manželka doktorova, uviděla ženu v bílé šatce kývati bolestnou hlavou, muže státi trpělivě nad ní.

„Proč pak čekáte, muže bolí hlava, nesejde již dnes!“ zavrčela na ně.

A Zagorci čekali.

Muž vykládal komusi z turistů, jak jim zakázali nositi staré zbraně horalské.

Měl tvář dětskou, pevnou, kostnatou, prohublou, černou s dětskýma očima, plnou důvěry.

Nereptal, byl pokorný a trpělivý, jako by mu lékař prokázal milost, kdyby sešel, a nikoli jako by jeho nemoc a jeho strast pomáhala živit lékaře.

Uprosili jsme toho dne lékaře, aby sešel a vytrhl zub ženě v bílém šatu, aby mohli před nocí vrátiti se do hor.

Ale kdo prosí jindy: Dnes, zítra, po měsíce, po léta?

Denně u všech úřadů a lékařů vysedají Zagorci a čekají trpělivě přes to, že jsou několikrát odhozeni.

Starému Zagorci dal lékař malinkou lahvičku jodu, aby jím pomazal synovu chorou hruď. Zagorec nesl pět hodin cesty lahvičku, vymazal za dva dni jod a vrátil se zase

pětihodinnou cestou, aby si odnesl novou, draze zaplacenou dávku léku.

Ale umělec, tulák bez domova, který jako bosák prošel Ruskem, plavil se s burláky po Volze, s rybáři po Černém moři, který živí se tím, co natrhá v sadech a nachytá u moře, který rozbíjí kamenem mořské ježky a pojídá je k snídani, pravil mi o Zagorcích:

„Chtěl bych mezi nimi žíti jejich životem. Chtěl bych přebývat s nimi v jejich chatách u otevřeného ohniště, v stálém dýmu, pojídati s nimi o velkých svátcích polouděné, poloupečené berany a zakusovat kukuřičným chlebem, píti víno z ohromných kamenných lahví, jimž dávají kolovati a jež musí držeti druh druhu, chce-li si přihnouti.

Chtěl bych naslouchat jejich písním při doprovodu houslí, písním, jimiž snad udobřují bohy, starým baladám o mat čině srdci nebo o reku hajduku Ancheji Simiči.

V horách na hranicích hercegovských, osm hodin ještě koňmo do hor, bydlí stařec hajduk, devadesátišestiletý. Kdysi v mládí pobíjel Turky, mrtvé hlavy na koly nabodával.

Byl to hercegovský Janošík. Bohatým bral a chudým

dával. Třicet let seděl zavřený v rakouském vězení. Roku 1878 vedl povstalecké čety.

Má schovanou celou svou zbroj a když Rakousko pobíralo junákům zbraně, ukryl všechno.

A nyní je již shrbený, jenom oči mu hoří orlím leskem. Když jsem tam přišel, oblékl se do hajduckých šatů, svítících zlatými gombíky, navlékl zbraň, na které celý život spával, pušku hajduckou vykládanou, vytáhl se do výše a stál náhle přede mnou jako obr, se širokými rameny, jak vodíval své čety. Vousy husté, bílé, dlouhé padaly na aksamitovou, zlatem prošívanou vestu. Tělo obepínal orientální kostkovaný hedvábný pás."

„Chtěl bych s nimi žíti!" ujišťoval mne, ale málo kdo chtěl by žíti životem mladého umělce a sotva kdo jiný životem zagorským.

BOHOMAZ.

A ještě o mladém umělci.

Je bílý a růžový, má dívčí pleť, je plavý, útlý, s řídkým, nazlátlým plnovousem a se rty červenými jako by je natřel karmínem.

Na horkém, bílém náměstí splitském u stolu před kavárnou jsme ho poznali.

Má bílého psa; jmenuje se Lomša. Bohomaz žije na Braču v chatrči na břehu, mezi rybáři. Slýchá zde celé noci bíti veliké moře, slýchá v noci vraceti se rybáře, slyší jejich monotonní, jednotvárné písně, zpívané za průvod veslům.

Vídá, kterak táhnou vlečné lodi, plné stříbrných živých sardinek.

Žije s rybáři, peče si rybičky, namáčí chléb v oleji, neboť ryba není jídlo, ryba je jenom chuť!

Prošel pěšky Rusko, projel Volhu, žije léto ve světě a pojede nyní po moři do Bulharska. Prodá svou kuču

(lidé tvrdí, že se jenom domnívá, že ji měl), pojede s rybáři na plachetní lodi, pod hlavou bude mít psa a přikryje se houní, pod kterou vystudoval. Rybáři v noci buď spí nebo hrají karty. Jeden je vždycky na stráži; malíř napíná s nimi plachty a pracuje s nimi.

Nemá-li peněz, chodí po farách a prosí o práci. Řekne: „Jsem natěrač, nemám práce!“ Přivítají ho s radostí.

Ježíšek má velký nos. Je třeba ho zmenšit a zase natřít, aby nebylo znát, že bylo co měněno. Dají mu židli na oltář, láhev vína a honoráře 10 zlatých za zmenšení nosu a živí ho po dobu práce. Nemohou pochopit, že tak levně jim Ježíška opravil. Jindy z černooké madonny dělá modrookou pannu a protože věřící touží, aby měla namalované nehty jinou barvou než ruce, vyhoví jim a namaluje jí průsvitné nehýtky. Na obraze nic již nebylo, bylo to holé plátno. Tvrdili, že tam byl pán Kristus a že koukal na všechny strany. Udělal bohomaz pána Krista jak ho chtěli, aby koukal na všechny strany. Žoldnéře u Kristova hrobu namaloval jako rakouské vojáky s dubovým listím. Maloval a přemítal, jakou by tu založil v Dalmacii zoologickou zahradu, jak rozmnožil osly. Myslil na ostrov Smidol. Na tom nic není: tam chtěl

založit chov oslů. Bohomaz ví, že toto všechno není jeho pravý život, ví, že se učil umění a že leží velkou tesknotou nevyjádřené v něm.

Vypravuje s úsměvem o všech svých cestách po farách, odsuzuje se snad za ně, ale cítil, že nad umění vzdává se samotě, prostoře, vodám, větrům, písním rybářským, bezbřehým dním a nocem, životu pod nebesy, svobodě.

Povídají o něm, že v předvečer svátku na Vzkříšení roztesknil se po tvaru a šel na hory malovat východ slunce. Ale nemaloval nic. A to bylo jedinkrát, kdy ho to silně přepadlo.

A ještě jednou v největším lijáku a v pološeru vylezl na přídu a tam maloval šero a vlhko, vodu a mlhy.

Koupal se v moři a chytal mořské ježky; rozbíjel je kamenem a jedl je jako barbar.

Líbily se mu ženy s pytly na hlavách, vykladačky zboží lodního. Jejich postavy jsou přímé od břemen nošených na temeni lebky, jejich hruď vysoká.

Bohomaz stoupne si mezi lidi, nepozdraví, hledí na ně, naslouchá. Kdyby pozdravil, všechno by ztratil. Ale on se náhle vsune do hovoru, něco problebtne, za chvíli se sám napije z jejich sklenice a přátelství je navázáno,

srdce dokořán. Jde-li do hor, neholí se, vezme si špinavé šaty a lidé ho pokládají za svého a říkají mu majster.

Zná se se všemi provazníky v přístavě, se všemi, kteří prodávají modrou skalici a džbány na víno.

Ale nyní chystá se na Černé moře a vrátí se za tři měsíce. Do té doby počkají všichni svatí i všechny oltáře v zemi.

MADONA Z NÁMOŘÍ.

Dva černí mrštní muži vešli s námi do chrámu, postaveného na břehu mořském, do kamenného a neohozeného chrámu, z jehož zdiva roste smokva, plná zelených, drobných plodů.

Muži byli vysláni, aby nám ukázali poklady Madoniny, obraz kardinála Narenzy, jeho roucha vroubená krajkami benátskými, ostatky svatého Felixe, vojáka a kavalíra.

Domnívala jsem se, že poklady budou nám ukazovány za asistence a budou vyňaty z wertheimské pokladny.

Veliká poctivost tohoto kraje, kde nikdo nezamyká dveří a vrat, kde není závor ani klíčů, ničím nedotčená víra v zázračnost sochy Mariiny zjednodušila tuto administrativu.

Od pokladu mají klíče dva kostelníci, poněvadž nikoho nenapadá, že by se mohli kteréhos dne domluvit a poklady odnésti.

Klíče válí se v nezavřené světnici na polici.

Zázračná Madona je ve výklenku zavřena jakousi okenicí a otevírána jenom ve významných dnech.

Je to Madona mladá, elegantní, španělsky koketní, nastrojená v slušivé, vysoké, jako květinový kalich se rozevírající koruně. Sedí tu po celé všední dny zavřená v almárce a drží na levém lokti malinkou božskou, také korunovanou loutku. Na pravý loket položili jí kytici papírových růží, od nichž jí rozkošně splývají na kolena dlouhé brokátové stuhy, zvyšujíce ještě její světáckost.

Šperky, jimiž jsme měli viděti ji okrášlenu, jsou uschovány ve výklenku pod jejíma nohama, obutýma v aksamitové pantoflíčky.

Kostelníci — rybáři, kteří povalují ve svých příbytcích klíče od zázraků, sehnuli se do výklenku a vyhazovali z něho krabici po krabici, poklekli k nim a začali se hrabat ve špercích spletených, od sebe neoddělených, loviti náušnice ve tvaru košíčků, naplněných perlami, benátské kříže a prsteny a podávati nám je plnými hrstěmi.

Všechna ta spousta zlata, ženských šperků, robená pro barbarskou zem, zčernala a zesmutněla trochu vlhkostí kostelní. Nejvyšší zoufalství, ve kterém byly Madoně oběto-

vány šperky zásnubní a nevěstské, ulpělo na filigránských zrnech náhrdelníků, na perlách náušnic.

V této zemi, kde je láska a svatba nemyslitelná bez darů, všechny vzpomínky na sváteční chvíle života, na vyznání, na prvou procházku se ženichem, na chvíle svatební, jsou spiaty se vzpomínkou na šperky ve dnech těch darované. Ženy, které je obětovaly, truchlily pro ně a odervávaly si je jenom proto, aby uplatily Boha tímto největším odřeknutím.

Krabice byly navršeny zlatem. Nemálo bývalo asi smutku v krajině.

Veselou Madonu strojívali občas do tíhy zčernalého kovu. Řetěz na řetěze leží na jejím dřevěném hrdle. A její růžové prsty jsou úplně pokryty benátskými prsteny svatebními.

Vysoký bělovlasý farář přišel nás pozdravit. Kýval hlavou ke každé naší poznámce a řekl nám, že darů se nakupí časem takové množství, že je nutno odprodat zaslzené zlato svatební.

Provodil nás ochotně po sakristii, dovolil probírati se v ornátech, vyšívaných nevkusně italskými jeptiškami, které zašily zlatými nitěmi do červených aksamitů všechnu svou marnou a nikomu nepotřebnou nudu.

Ukázal nám prádlem pokaženou slavnou benátskou krajku, kterou prodá co nevidět berlínskému museu.

Je to krajka vroubící albu kardinála Narenzy, zobrazeného na stěně sakristie.

Zavedl nás k oltáři, na němž ležela ve skleněné rakvičce do rokokového brokátu naparáděná kostra sv. Felixe. Jeho lysé prsty byly oděny ve stříbrné rukavice. Byl to voják římský a papež kterýsi daroval jeho okrášlené kosti chrámu Madony z Námoří. Farář se chlubil tímto darem a vyznamenáním papežovým. Kostelníci drželi černou clonu, abychom mohli popatřit na skleněnou rakev. Pak ji spustili, a mrštně, jako když vytahují sítě plné ryb, oba kostelníci bez kabátů, jenom ve vykasaných rukávech košilových vrhli se k zemi k rozházeným šperkům, chrastili jimi, ukládajíce je do škatulí obratně a hbitě, jako by schovávali lup.

TROGIR.

Modré moře, modré nebe, modré mlhy, modrá záře, modrý svět. Chladné, bělavé, čekankové, hořcové, zimostrázové modře střídají se, splývají. A do moře vybíhá kamenné město plavé a nahnědlé, staré, slavné, nyní odrané, s mramorovou věží, štíhlou a bílou jako minaret a vnucuje svůj obraz modrému, jako ve snách se pohybujícímu moři.

Trogir je město biskupské, město umělce Radovana, pevnost italská, město slovanské bohoslužby, působiště Jana Trogirského, město ostrovní, seskupené na nejmenší ploše, podivné, jako z hrozné pohádky, úzkostně krásné, ovinuté pobořenými hradbami, odraným kastelem s prolámaným cimbuřím, město slovanské se znakem svatého Marka na branách, pobitých hřeby, město podobající se jedinému mnohokřídlému paláci. Náš hradčanský hrad zaujímá jistě trojnásobně větší plochu nežli celý Trogir a myslím, že by snadno složil celé město do dvou zámeckých nádvoří.

Malé náměstí ve středu této středověké sevřené vrzet je utvořeno z paláců, logií a dómu, je dlážděno velikými čtverci vápencovými, podobá se sálu, je uzavřené, a uzounké ulice, které do něho vbíhají, mají šířku domovních dveří a neobírají náměstí o domáckost pokojovou.

Románská katedrála ze století třináctého, zhnědlá staletími, má předsíň krásných rozměrů, a předsíň ta je schránou portálu mramorového, měkce hnědého a mdlobně lesklého, ohlazeného věky jako laskavou rukou.

Hluboké, něžné hnědé stíny, jemné jako na staré sloni, leží na postavách portálu, na reliefech a na ornamentech mistra Radovana. Dějinami lidského srdce ověnčil vzácný portál románský a postavil mu na stráž ty, kteří byli vyhnáni z ráje, i ty, kteří lidstvo do něho chtěli navrátiti.

V katedrále přecházeli jsme tiše po náhrobních reliefech, jimiž je kostel vydlážděn. Kdo pod nimi spí? Snad italští biskupové, kteří zde po tisíc let vládli dušemi lidí?

Kostel je šerý, lavice gotické sotva rozeznat, obraz od Tiziana je jako kus čokolády, nic na něm ve tmě neuvidíš.

Rakev Jana Trogirského ve světlé kapli je všechna pokryta valícím se zlatohlavem.

Malým okénkem padal pruh světla do tmavé postranní lodi chrámové, osvětloval dvéře, látkou potažené, vedoucí do sakristie, tvořil tam na zemi slunečný rybníček.

Dvéře sakristiové se otevřely. Vyšel kanovník ve fialové sutaně, v krajkové rochetě, ve fialovém límci, ve fialovém kvadrátku. Vystoupil z temné sakristie do slunečného sloupu, a barvy jeho roucha zazářily, zastříbřily se, roztály v něm jako barva ve vodě, jako vosk na teple, ztratily obrysy a změnily se na chvíli jenom ve fialové, těžké světlo.

Kněz měl bílou hlavu a vystoupil ze zářícího kruhu do tmavého pozadí chrámového. Tím všechno uhaslo.

*

Trogir leží na ostrově a je spojen dvěma mosty: s pevninou a s velkým ostrovem.

Na ostrově leží klášter Marianský, na břehu zahrada hrabat Fanfognů, staré panující rodiny rakouských Italů.

Na břehu západním moře podobá se tichému rybníku. Na travnatém pobřeží proti zapadajícímu slunci stojí osmiboký chrámek na sloupech s pěkně profilovanou střechou.

V podvečer na nábřeží pod křivými piniemi procházel se celý Trogir, vysypalo se tam všechno obyvatelstvo. Alpy,

které obkličují obzor a modré moře s perleťovými lesky, zrůžověly průsvitnou jemností červánkovou. Na tomto světlém pozadí lidé i stromy pohybovali se černými siluetami a podobali se těžkým nevykoupeným stínům na pozadí kouzelném, nepopsatelně vzdušném a chvějícím se.

Než však jsme objeli při odjezdu město a vyjeli na cestu mezi podhorské sady olivové, do této campagně nenasycené krví a neoslavené vítězstvími, hory proměnily na novo svou vzdušnou krásu, zmodraly modří azurnou nad mořem živým, stříbrným, nad slavností věčného proměňování, splývaly dlouze s blankytnou tmou a potopily se do ní.

Olivy, stromy úporné, žilnaté, vzdorující větrům, s korunami něžnými, kadeřavými, znamenaly a zdobily celé námoří svými posvátnými siluetami, námoří, šeré nyní a celé rozvzpomínané na nymfy tančící a na najady snící na okrajích kamenných cisteren a studní, na dcery Diovy, které teď již nenavštěvují siré louky česnekové, kraje hýkajících oslů, domova mečícího selského Pana s beraní hlavou.

ODJELI JSME Z KASTELU.

Tavolník, strom svatební, kvete bíle, květ na květu, větev nad větví. Voní medem a očekává nebo přijímá návštěvu včelí.

Veliké, růžově nafialovělé pivoňky, plné ukryté hořké vůně, odkvétají ve stínu vavřínů, za zpěvu slavičího.

Maličké bílé růžičky rozkvétají nad branou zahradní.

Kteréhosi rána objeli jsme zálivy mořské. Na březích kvetly svěží, veliké, utěšující louky, zelené jako v Čechách, na stráních kvetly nevonné akátky a moře v zálivu podobalo se rybníčku husímu.

Odjeli jsme z Kastelu.

DUBROVNÍK.

Růžový akát rozkvetl v hradebním příkopě dubrovnickém pod staletým zdivem, v sousedství vrby smuteční.

Přísné nebojácné hradby, vyjadřující sílu a nezdolnost města, stoupají po úbočích. Stoupají věže, cimbuří, koruna nad korunou a vyvrcholeny jsou Minčetou, ladnou a slavnou věží, podobající se Andělskému hradu, ale vstavenému na hory a skály, obklopenému cypřiši, ověšenému staletým břečťanem na pozadí hory svatého Sergěje, na pozadí strání se sady olivovými, na pozadí mramorových vil.

Růžový akát rozkvetl pod Minčetou.

Maličké bílé růžičky rozkvétají nad branami městskými, přepadávají po jejich temném zdivu, nad hlavou svatého Vlaha, patrona dubrovnického, po bráně, korunované mladými břečťany, střežené starými rozhovořenými topoly.

Staré břečťany stékají po opevnění, travičky se uchytily a rozrostly se kři mezi starým zdivem, slunce hoří zeleným ohněm na travách a na listí jižních topolů.

Chládek vychází z hlubin příkopů, z těchto hlubokých zahrad, v nichž nyní tmí se od ztrnulých stínů pinií, a zde se lehce pohybují rozechvělé stíny poupat piniových.

Blankytné moře leží pod těmito příkopy, posílá sem svůj lehký čistotný dech.

Snad bylo právě tak nevinně modré, slunce tak laskavě, horoucně svítilo, když pozbýval Dubrovník své svobody.

STRADONA.

Dubrovník od brány ke bráně protíná Stradona, jediná široká ulice v celém městě, ulice palácová.

Je to bývalý kanál, spojený kdysi s mořem, později ulice patricijská.

Palác řadí se podle paláce ve dvou přísných řadách, druh podobný druhu, s vysokým prvým patrem nad polopatrem služebnickým.

Bílé žaluzie kryjí podvojná okna, zasazená do zdí kvádrových, neohozených, za věky zrezivělých a zhnědlých.

Je večer, neděle, krámy s orientálními koberci, výšivkami a šperky jsou zamčeny.

Nad Stradonou v hluboce modrém nebi mezi bílými obláčky stojí měsíc.

Žlutá světla hoří ve svítilnách.

Lidé procházejí se středem ulice.

V tomto neerotickém městě, kde ženy jsou přísné a cudné, nesmí muž promluviti se ženou o lásce, nenabízí-li jí současně zlato svatební, nezavěšuje-li jí na šíji umělého zásnubního šperku.

Ženy, ač je jich tu třikrát více nežli mužů, procházejí se samy, muži též. Není tu koketování ani flirtů. Chodí po ulici, jako by o sobě nevěděli.

Osmanism, který tu pomísil nářečí, zabarvil i zdejší mravy a ještě dnes cítíte tu staletý protektorát osmanský.

Nejsmíšenější obecenstvo prochází se po Stradoně.

Jsou tu nafintěné městské slečny, cizinci, ženy důstojnické, chlapi z přístavu v rozkřápaných, na boso obutých botách s nohavicemi různé délky, bosáci, různí malí Gorci, muži z Brenského údolí v starých, temně modrých, fialově a rudě vyšívaných, klasicky krásných kabátcích a vestách, s fezy na hlavách, opásaných červenými a širokými šály v krátkých gatích nad vlněnými vysokými punčochami.

Projdou tu tiše ženy z venkova Dubrovnického v černých vrapovaných dlouhých sukních s kabátky nad pas, žlutě pásané s červenými okrasami na prsou, se sněhově bílým, po neapolsku složeným šátkem na hlavě.

Nebo přejde v tichounkých krpcích Dalmatinka, všechna bílá, oděná ve spodní sněhové roucho z bosenské látky, se širokými, v zápěstí žlutým vyšíváním zdrhnutými rukávy, v kamizolce vroubené žlutými prýmky, která jí podpírá ňadra, a v dlouhém smetanovém bílém kabátci natkaném z vlny, doma napředené.

Její oblá, krásná, trochu umíněná i plachá tvář je sluncem ohořelá. Její postava je vysoká, ztepilá.

Má vzorkovanou pestrou zástěru i torbicu, má krásné dlouhé hnědé ruce s bílými nehty, šíji má ovinutu dvěma šňůrami korálů a na černých lesklých přičesaných vlasech má malinký, trochu směšný, červený vínek, sesunutý k levému uchu, se třemi karmínovými ponponky, který zadržuje na obě strany přepadávající plachetku, splývající jako závoj.

*

Kostel františkánský a klášter založený samým světcem otevírá nádhernou Stradonu.

Zemětřesení zbavilo jej mnohých okras a zničilo umělecká díla. Jenom portál chrámový s cudně vmodelovanou pietou do křehkého tříoblouku gotického, myšlený a provedený s neskonalou něhou, pozůstal tu z prvých časů, ušetřený zemětřesením i ohněm.

Z ulice palácové, kterou proudí celý svět, za minutu možno utéci se do křížové chodby františkánského kláštera a octnouti se v nejhlubší tišině, v zamyšlené zahradě, podobající se studni pokoje a míru.

Křížová chodba, dílo bratra františkána, s vysokými, podvojnými, štíhlými sloupky, překlenutými hustými oblouky, tvoří loubí křehké a vznešené, vzpomínající na Alhambru.

Zahrada v jejím středu je rozdělena dvěma řadami kamenných sedadel ve dvě pole. Fontána se sochou sv. Františka z Assisi uzavírá tento letní středověký salon mnišský.

Červené růže rozkvétají uprostřed polí zimostrázových, vedle vějířových palem. V jižním úhlu vyrůstá starý vysoký pomorančovník, plný zlatých plodů.

Vůně růží, vosku a ještě něčeho něžného, neznámého nese se tichou chladnou zahradou a z chrámu donáší se sem hluboký hlas varhan a zpěv mnichů.

Pod klenbami chrámovými spí velký básník chorvatský, Gundulić.

Na konci Stradony v klášteře dominikánském, stavěném jako pevnost, v převysokém chrámě před branou Pločskou chovají broskvově krásného Tiziana.

Gotické nádvoří s křížovou chodbou, plné chladných zelených stínů, má blankytný nebeský strop. Rezavá věž se dvěma zvony, vystavěná něžnýma a zbožnýma rukama frátera Stefana, hledí do této tiché zahrady.

Fíkovník, oranžovník, moruše, třešně, růže a pelargonie vyplňují tichou prostoru, rozrůstajíce se mezi gotickým krajkovím, vyplňujícím oblouky.

Když jsme před požehnáním bloudili kostelem po půdě někdy zneklidněné, vyslechli jsme, kterak vášnivý dominikán domlouval věřícím, aby stůj co stůj neodkládali nic na zítřek.

JARO NA HORÁCH.

Vystoupili jsme na Konavli po úzkých, křivo se vinoucích schodech, mezi vilami, zahradami, sady, vysoko po úbočí hory sv. Sergěje, vysoko nad Dubrovník, Pilu a Gruž.

Schody jsou mramorové, sestavené z náhrobků, nápisy možno na nich ještě čísti.

Vystavěli je kdysi jako příchod k mramorovým vilám, k vilám patricijským, rozbořeným a zničeným, a nyní je po léta opravují mramory ze zřícenin. Rusové s Černohorci zničili všechny architektury na Konavli a na Lapadě. Paláce stojí v starých sadech beze střech, se zpřeráženými sloupy, s vyraženými okny, s balkony, za nimiž již není stěny ani dveří.

Mladé sady olivové s koberci svěží trávy a kvetoucím hájem silenek obklopují rozbité paláce, vystřídávají zahrady zelinářské se svěže přerytou, hnědou vlhkou prstí a záhony čerstvé, vzrostlé zeleniny.

Po rezavých kamenných zdích přepadávají keře růžové, derou se z nich kvetoucí stvoly irisů, popence, lebedy a šalvěje, žilnaté olivy ční vysoko nad břehy, nad stříbřitě perleťovým mořem, nad přísnými, od Pily sem stoupajícími háji cypřišovými.

Mračně modré ostrovy leží pokojně v růžově zlatém moři pod nebesy blankytně sezlátlými, lehoučkými jako zářící páry.

Rezavě červená cesta vine se nyní vysoko nad Gruží, stále mezi zahradami, obklopující zříceniny nádherného vilového města, nikdy nezhojené rány mrtvé republiky.

Potkáváme dvě děvčátka asi desetiletá; nesou ve svislých ručkách kulatý nízký koš, plný svěžích právě nařezaných malmaisonek. Kolébají jej ve svislých ručkách a posílají do vzduchu vůni bledých poupat.

Živá, dravá, křišťálová voda letí krytými vodovody, ženy a stařeny vycházejíce ze statku, s vědry na ramenech vystupují po nekonečných schodech, aby načerpaly vody a sestoupily s plnými vědry ke svým kučám.

Šeří se. Třívrchý ostrov Lapad, ostrovy Dachsa a výběžek Malfi, modré nyní temnou makovou modří, září v stříbrném, zvolna hasnoucím a v modro s nimi splývajícím moři.

OSTROV LOKRUM.

Modré moře pracuje na březích ostrovních, vyhlodává jeho skalnaté břehy trpělivě, po tisíciletí pracuje na krajkách vysekávaných do vápenců, podemlelo skály, proměnilo je v jeskyně, vedralo se do podzemí, posílá tam svoje vzbouřené vlny, vytvořilo si na ostrově zeleně zářící, čisté jezero s bílým chvějícím se dnem, vytvořilo celé skalní město, malý amfiteater na břehu, a samo do něho občas vystupuje, ve svém největším vzrušení a rozjásání, zpění-li se a rozezpívá.

Ostrov je jediný háj piniový, nakloněný po směru severních větrů, plný rozkvetlých anemonek: modrých, bílých a fialových.

Slunce rozpouští vůně pryskyřicové, vánek mořský je kolébá, sděluje je, donáší, oblévá jimi člověka, dotýká se nahé pleti, vlní se po zlatých stínech a mokře zářících svět-

lech na keřích, květinách a hebkých neznámých travách jižního ostrova.

Svatými sliby, vyslovenými v neštěstí, byl založen zde klášter benediktinský. Mladí patricijové, kteří sem byli dáváni na výchovu, procházívali se po pěšinkách mezi vavříny, myrtami a modře kvetoucími keři rozmarinovými, opakujíce zde svá cvičení a předčítajíce Eklogy Vergiliovy, kterým nerozuměli, a listy Ciceronovy, které je nezajímaly. Kdo obcházel ještě sličné břehy této rajské zahrady? Snad odpočíval zde palestinský rek, z rodu Plantagenetů. Budoucí římský císař ukrýval se tu před sultánem, hrdinou z Kosova pole. Mniši benediktští, naslouchajíce jim z dáli, psali tu dějiny slovanské na listy pergamenové, psali tu slávu, psali tu pád.

Vůně pryskyřicová rozpuštěná v nejčistším vzduchu bloudí bezpamětným ostrovem.

Modré moře, modré nebe, bílý klášter, bílý žár, ticho, samota.

V rozkošných houštinách chystá se růže jerišská rozsvítiti na dvojitých listech své vonné noční květy.

Šedé keříky pelyňkové připravují svou nahořklou vůni pro pověstné likéry klášterní, červené svlačce vinou se po

jetelech, břečťany přilnuly k starým dubům, obrůstají vetché zdivo černé cypřiše, tyčí se mezi zeleně stříbrnými olivami a mezi rozvoněnými piniemi nad mladou, lehoučkou, zlatě zelenou travou.

RŮŽE.

Růže kvetou po celé krajině dubrovnické ve všech zahradách. Koše jich stojí na tržišti před hotelem, žardiniéry na bíle prostřených stolech v hotelu jsou plněny denně čerstvými květy, každý muž má zatknuto v knoflíkové dírce po růži, a ženy jich nosí v rukou po kyticích.

Stráně Brenské rozkvétají pěstovanými růžemi. Madame Druschki hluboce a bez poskvrny bílá sněží se velikými poupaty na celém poli. Vracíte-li se od vodopádů Brenských a zastavíte-li se v zahradách českého zahradníka, navrší vám celý kočár nejsličnějšími růžemi. Přináším si denně domů svěží kytice růží, voním k nim, kladu si je na oči a na rty, ale nedovedu obsáhnout jejich krásy, pochopiti jejího smyslu a dosytiti se jí. Stále mi cosi uniká. Vzpomínám-li u nás na severu, v zimních měsících vzdálených daleko kvetoucích růží, můj sen mi povídá mnohem více o jejich čarovných bytostech; představuji-li si jejich jemnou

vůni, něhu jejich pleti, mroucí krásu jejich prchavých, a bůh ví, zda stěhujících se duší. Tato vzpomínka vzrušuje mne mnohem více, než držím-li jich plné ruce a kladu-li jim marné otázky.

I jahody objevily se na trhu v malých košíčkách i na stolech v jídelně hotelové. Jsou to vonné veliké jahody lesní, z lesů, jichž tu nikdo neviděl.

V proslulé zahradě trstenské jsou ulice zimostrázové pokryty bledými drobnými žlutými růžičkami, všechny zdi a dřevěné mříže této francouzské zahrady kvetou tu popínavými růžemi. Čajovky pnou se po kamenném paláci; jejich těžké květy věsí žluté, vonné hlavy. Rozhořené keře kvetou na terasách. Růže kvetou po celé krajině dubrovnické, ve všech zahradách, a z údolí Brenského vozí jich denně navršené vozy do kamenného Dubrovníka.

OMBLA.

V celém Dubrovníce není koupelen, kromě v hotelu Imperial. Jezdím se tedy koupat do Ombly, do krásného slovanského, málo navštěvovaného sanatoria. Vsedneme do loďky, aby nás tam přenesla. Loďka se pohne a odrazí na modré vody. Na lodi spadne s člověka veškera tíž a všechny pocity promění se v radost, oproštění, lehkost a v štěstí utvářené z toho všeho. Vonný vzduch, mírný vánek hluboké modré vody Ombly, která teče pološekou, polomořem mezi dvěma pohořími vápencovými.

Převozník nás převáží k ústavu. Převozník má podivnou, nikdy neukončenou práci. Sotva dojede na levý břeh, volají ho na pravém, a sotva se octne na pravém, haleká již někdo na levém. Převozník je krásný, starý, bělobradý obr.

„Kolik chcete za převezení?“ ptám se ho.

„Eh, kolik dáte!“

„A kdybych dala milion!“

„Ó,“ směje se převozník, „já nevím ani, co to je.“

Voda v ohromné bílé vaně je zcela zelená a průsvitná, pleť v ní zbělí jako perleť pod bílým voňavým mýdlem. Nelze se dosytiti této lázně v čistém, pěkném domě! Vracíme se a svěžest z rozkošné koupele, štěstí z chladné čistoty provází nás na loďku.

Na břehu, k němuž se blížíme, objevil se nevelký palác. Ptám se obra převozníka na jméno majitelovo. „Conte Caboga“ odpovídá převozník a bez vyzvání zahouká, přidržuje dlaně u úst, směrem k hraběcí zahradě.

Hraběcí zahradník v lidovém, barevném kroji, ve vyšívané vestě a ve fezu vychází nám vstříc a uvádí nás v zahradu. Všechna loubí běží hvězdou k paláci do středu nádherného sadu. Palác je renesanční a má ladně klenutou loggii jako palác na náměstí dubrovnickém. Stojí pod hluboce stinnými terasami, plnými černých stínů a hustých vůní. Japonská kamelie je obsypána voskovými květy a sklání se nízko nad mramorovými terasami, porostlými růžemi. Dvojí vůně mísí se tu v lehkém vzduchu mořském, sestupuje po terasách k moři, obklopuje staré sály palácové, ukončené po obou stranách vyloupenými kaplemi.

Stará kontesa v černém rouše, zabalená v černém hedvábném šátku, naklání s terasy nad moře svou šedou, osudem vyhloubenou tvář.

Moře voní jako prádlo schnoucí na slunci. Jeho zázračná zelená modř s fialovými skvrnami šupinatí se stříbrně pod zahradou Cabogů. Západ je ozářen zapadajícím sluncem a Daksa zdá se hořeti jako azalkový keř uprostřed světelného moře.

LAPAD.

Lapad je poloostrov na území dubrovnickém. Je to malý ráj, země zaslíbená, krajina radosti, kde příroda přináší nám vzrušení a opojení. Lesy piniové střídají se se sady olivovými, staleté, svěže zelené duby, spojované festony živě rostoucích světlých břečťanů, stojí tu v zahradách opuštěných, vedle paláců rozbořených a vymřelých a chladí svými hlubokými stíny mramory zvětralé a pokryté staletou plísní.

Kdysi, kdysi bývalo to zahradní město, oleandry tu stínily vily patricijské. Nyní sto let již stojí všechno v ssutinách.

Růže zdivočely, zahrady ztichly, hřbitovní cypřiše na Mihajlu dorostly do výše a mohutnosti.

NA MIHAJLU.

Pod terasami sadů olivových leží tento šlechtický hřbitov. Bílé hrobky svítí v žárném slunci. Temné polední stíny leží pod keři růžovými. Nevonné bílé růžičky visí s větví jako mučenky. Drobné věže nerozvitých lilií tyčí se pod staletými, hustými, zelenými cypřišemi, plnými černých stínů a jakéhosi nepopsatelného klidu v staletém vztyčení k proměnavým nebesům. Lehounký vítr šumí v růžích nad hrobem conta Konstantina Vojnoviče:

„Odvěké čeká vzkříšení," je na něm napsáno.

Tajila jsem pláč na hrobě Konstantina Vojnoviče a chvějícími se rty odříkávala jsem věnování z dubrovnické trilogie:

„Tyto tři ratolístky — vavřínu, pelyňku a vřesu — Otci za života darované, nyní na posvátný náhrobní kámen mu kladu, aby neuvadly ve stínu cypřiší na ‚Mihalju'."

Položila jsem kytici růží na bílý Vojnovičův hrob, pod cypřiše, které mají kmeny jako plynoucí voda.

KOSTEL PANNY POMOCNÉ.

Jižní slunce tvoří hluboké stíny v houštinách vavřínových a rozmarýnových a jakými světly ozařuje rozkvetlé akáty! Hrozníčky bohatých květů se žlutě zeleným listím sezlátne a zazáří jakýmsi nepopsatelným lahodným a bledým rajským zlatem.

Kostel Panny Marie Pomocné stojí na Lapadě uprostřed zeleně proti mořské straně. Všechny lodi, které míjejí toto pobřeží, sklánějí před ním vlajky a pozdravují jej výstřelem.

Kostelíček je naplněný obrazy a lodičkami, věnovanými sem lidmi, zachráněnými z bouře mořské; vzývali a k ochraně volali paní tohoto chrámu, matku boží pomocnou.

Obrazy představující lodě ve chvílích katastrofy, modely lodí zachráněných, provedených ve stříbře, plní stěny malinkého kostela námořnického.

U drobného sloupkového zborceného oltáře slouží kněz mši, úplně bez účastenství; živé duše není tady. Odříkává modlitby, mumlá cosi, obchází z prava na levo, umývá si ruce, opakuje po milionkráte, unaveně velký symbol Kristovy modlitby.

PŘÍRODA.

Kypivý břečťan objímá košaté duby, zelená se na zříceninách mramorových paláců. V hebkých, jasně zelených barvách rozkvétají bílé a růžové květy česnekové. Ostružiny obepínají družně a oddaně mladé vavříny, zimostrázová pole kvetou modrými očky a silénky vroubí cestičky; střídá se tu jasan s lískou a vzrůstají tu ohromné pryšce. Hory jako bledá oblaka vystupují jemně za temnými úzkostlivě se vznášejícími cypřišemi a moře se leskne v dálce ledovým leskem, vine se kolem šedých ostrovů, pod sady piniovými, pod nimiž zlátne komonice, janovec a dýchá mateřídouška. Planý ječmen se tichounce zachvívá v dechu maestrálu pod starými stromy olivovými.

Fíky leskly se svěžím leskem mladosti jako zelená zrcátka, vinice střídaly se s lukami plnými planého ovsa a růžově fialové svlačce rozevíraly své veliké jižní slavnostní kalichy a popínaly se po hustých křovinách a svěžích kypících travách.

SORGO.

Sorgo je stará zahrada na Lapadě se sesutým renesančním palácem beze střechy. Prvé patro s balkony má okna již jen do polovice, a stropů uvnitř již není.

Přízemí zanesené rumem, kde jsou naházené lopaty a stará síta, působí vlhkou hrůzou.

Na drobných štíhlých sloupcích postavená loubí porůstají nepěstovanou révou. Pěšiny zarostly travou a páchnou hořkou vlhkostí.

Před stavením nedomřely ještě tři staleté pně olivové již téměř bez větví a bez listí. Kafrovník, který stojí naproti vile, proměnil se stářím a podobá se vrbě smuteční. Povrch kvádrů mramorových zvětral a zplesnivěl a drobnolistá, hořká jako teplé syrové maso páchnoucí bylinka jej obrůstá. Usazuje se ve skulinách, spouští se v celých křích po zdivu; ano páchne teplou lidskou krví.

Sloupové loubí vede až pod terasu, pod schodiště sesuté,

zarostlé břečťanem a již tak dlouho nepěstované, že na něm v samém středu uchytila se před osmdesáti lety cypřiš a nyní dorostla již kostelní výše; nikomu tu nepřekážela. Terasa je zarostlá neproniknutelně cypřišemi, piniemi, křovinami, habřím zhoustlým do úplné tmy.

V zahradě se šeří, vzduch vlhne. Rosa padá na nikdy nežaté trávy. Je ticho, smutno, vzpomínky na mrtvé panstvo tu obcházejí. Zahrada není nikdy zamčena a nemá majitele.

Někdy zvláště za deštivých dní možno tam uvidět šedou paní v kloboučku podobném obrácenému košíčku, která tam sedává na některém kamenném zahradním stole nebo na okraji studně, naplněné slanou mořskou vodou, ukrývá se ve věčném stínu Sorga, nechává se kousat moskyty, dýchá tu zápachy přístavní a neodchází. Zapisuje někdy něco do sešitku, jindy hlasitě sama se sebou hovoří.

*

Kteréhosi dne májového opustili jsme tento rajský kraj Za námi zůstaly sady a zahrady, vonné mateřídouškami, rozkvetlé fialovými anemonkami; za námi zůstaly černé cypřiše, čárkující kraj a houstnoucí někde v háje, křoviny vavřínové, žloutkově rozkvetlé janovce, citroníky, mateří-

doušky, hustá omamná vůně. Vyjeli jsme vysoko nad Dubrovník do šedí Krasu, mezi balvany s podrostem dubovým a jasanovým. Hory holé tyčí se nade vším. Přestala se země rozkoše a nastal přísný život, těžce dobývaná pole, šedá krajina, někde poušť.

MOSTAR.

Mostar je město horské, holé skály se nad ním tyčí; tyto skály v létě v zimě komory olověné. Neretva, tyrkysově modrá řeka slétá Mostarem, horským nakloněným řečištěm, letí dravě, šumí ve dne v noci, ječí do bdění i do sna. Stará čuprija, vysoký smělý most o jediném, nalomeném oblouku, klene se nad zelenomodrou Neretvou. Strážné věže chrání ho po obou stranách. Sultán Soliman II. dal jej zbudovati v druhé polovině věku patnáctého. Domky Srbů mohamedánských a pravoslavných i katolických visí na skalnatých březích, vystupují až k úbočím lysých hor. Minarety mnohých mešit tyčí se jako nerozpuklé stvoly lotosové nad bílými kopulemi.

Prší, vzduch je čistý a horsky vonný.

Před hotelem stojí krásný mladý mohamedánský Srb ve fezu, kterého si posíláme, kam je třeba. Hoch pohlédne bystře černýma, sametovýma očima, přisvědčí a obstará

co má nakázáno. Odměna zdá se mu převeliká. Přijímá ji, ale stále se odvděčuje. Kdykoli vycházíme nebo vcházíme do domu, stojí u dveří a podává nám darem svěží růže nebo jiné květiny.

Procházíme obchodní čtvrtí, krámy otevřenými, postavenými na pilotách jako malá jeviště. Žije se v nich zřejmě jako ve sklenici vody. V kterémsi žehlí muži fezy na formách, rozestavených na zábradlí, v jiném prodávají plechové, jako krabice na cigorii pomalované výbavné kufry pro mohamedánské děvušky, jinde dřevěné nádobí hospodářské, měděné nádobí kávové, látky, bílé hebké vrapované tkaniny na košile cudným Hercegovkám, jinde zlaté spony smaltované k pasům přes dymie, zakřivené jako turecká šavle, parádným Mohamedánkám.

Bílé ženy hercegovské, katoličky, venkovanky, nakupují, prohlížejí opatrně, s bázlivostí jako naše selky. Jejich běloučké dlouhé košile jsou blátem ušubrané.

Mohamedánky, zakuklené v černých pláštích, zapnutých nad hlavou místo kolem krku, jako černí brouci, bez tváří, vyhlížejíce jenom skulinkami mezi suknem, míhají se uličkami. Rakouští vojáci a úředníci procházejí se unuděně po hlavní třídě.

Podivně propletli tu bozi orientálští lásku s nenávistí, podivně se tu rozdělili o víru a uctívání.

Turci sedí ve dřepu ve svých krámech, nad zemí poněkud povýšených, ze dřeva v otevřené, třístěnné světničky urobených. Jsou melancholicky neúsměvní, zasnění. Někteří pracují, jiní pijí černou kávu a všichni mají na stolcích nebo na zemi po skleničce a v ní po růžičce.

Viděli jsme kavárnu pouliční, podobající se veliké rozbité, dřevěné posadě s nízkými lavicemi uvnitř, postavenými kolem staletého pně již bezkorunného stromu. Turci seděli tam dřepmo, mlčelivě a pili zamyšleně černou kávu.

Potkáváme Mohamedány v malinově červených omotaných turbanech, v červených fezech, ovinutých bíle. Ti s bílými pásky jsou lidé gramotní, učení.

Mezci s nákladem sena a zatíženi po bocích plochými putnami s vodou vlekou se za mužem ve fezu, který je táhne, kráčeje líně a zamyšleně před nimi.

Na ulici hrají si malá děvčátka, oděná v půvabných dymiích z potištěného, do hebkosti sepraného kretonu, které houpají se na jejich štíhlých nožkách jako dva květy durmanu. Jejich ohnivé, mědí zářící, po zádech rozpuštěné vlasy jsou obarveny hennou a svítí na slunci. Pohybují se

těžkopádně na své podivné, téměř japonské, dvoupodpatkové dřevěné obuvi, na jakémsi kothurnu.

Šeří se. Stromy ukrývají ve svých stínech studně, postavené u mešit. Jenom voda zurčí zpod kopulové dvanáctipramenné studně. Mohamedáni ztrácejí se v šeru stromů a vycházejí odtamtud. Přes ruku nesou ručníky, jimiž se po svém náboženském omývání utírali. Pětkrát denně očišťují své tělo a pětkrát denně odcházejíce od svého zaměstnání, osamotní se svým bohem, se svou duší, pětkrát denně vcházejí do mešity, pokořují se, oddávají se, prosí. Navracejí se pětkrát denně ke své práci, k rodině, k dětem s duší povznesenou.

Fontány hovoří jim svou tichou šťavnatou řečí do modlitby.

Malé mešity podobají se našim dřevěným vesnickým chrámům: jsou stavěny zpola ze dřeva. Hlavně otevřená předsíň chrámová spočívá na čtyř nebo šesti sloupech, spojených oblouky, a opřena jsouc o chrám, má i dřevěnou střechu. Sloupy a oblouky jsou pomalovány naivními pestrými, deštěm polosmytými ornamenty. Malá vrzající dvířka otevírají mi mešitu. Všechna tajemná hrůza, která leží od dětství v mé duši uložena, probouzí se. Všechna rozechvělá, ještě

tajemnější úcta k cizímu velikému, uzavřenému útvaru, ke kultuře náboženské, k cizímu bohu, prolétá mými nervy. Jsem uctivá ke všemu, co se mi objevuje, a bojím se, abych neurazila cítění a posvátných zvyků lidí modlících se. Mladý efendi, který se naskytl u vchodu, pobízí vejíti, vstoupiti do mešity, to jest jediného, klenutého sálu, s podlahou vyloženou rudými pirotskými koberci, osvětleného nevelkými, nad sebou jako ve vybouraném domě řazenými okny, jako podkova oblými a lomenými, zasklenými mřížovitými tabulkami. Po stěnách v perském vkusu províjejí se malované větvičky rajských keřů, rozkvétají tulipány, hyacinty a karafiáty, prozpěvují barevní ptáci.

Na kobercích, tváří k hlavní stěně, to jest k Mekce, stojí nebo sedí v dřepu Moslemíni, uklánějí se hluboce, rozvírajíce dlaně, prosíce, odevzdávajíce se a děkujíce.

Je mi hrozno, že mám hleděti svýma křesťanskýma očima na rozmluvu s Bohem Mohamedovým, vševědoucím a všemoudrým, a ustupuji přes naléhání efendiho stále ke dveřím, abych nerušila těch, „kteří věří v tajemství a svou modlitbu správně vykonávají, kteří věří v Boha, v poslední soud, v anděly, v „Knihu“ a v proroky,“ jak stojí psáno v „Knize“. Dělníci ve špinavých šatech, lidé bohatí, lidé

vzdělaní, v jemných kaftanech, s bílými šatkami, navinutými kolem fezu, přicházejí od šplounající fontány a modlí se večerní modlitbu.

Vycházíme z mešity. Mohamedáni mizejí v hustém stínu, pod starými stromy u šplounající studně. Bílé ručníky, které si nesli k rituelnímu omývání, svítí ze tmy.

HARÉM.

Česká paní mostarská zavedla nás, mne a mladou dívku Češku, do bohaté mohamedánské domácnosti srbské, kde nás již den před tím ohlásila. Vešly jsme do malinkého předdvoří, uzavřeného kovanými vraty. Do tohoto dvorečku smí vstoupiti muži, dál jest jim vstup již zakázán. Otevřely jsme příští vrata a vešly do druhého nádvoří, do vlastní mohamedánské domácnosti. Dvoreček, do něhož jsme vstoupily, byl rozkošný. Tvořily jej po dvou stranách nízká, svítivě bílá zeď, po dvou stranách nízké domky s vystouplým miniaturním patrem. Pode zdmi byla vystavěna zídka nízká, od hlavní asi na tři čtvrti metru vzdálená, a prostora tak vzniklá byla naplněna prstí a osázena květinami, které nyní kvetouce, zpestřily a zveselily celý, bílými a šedými oblázky do ornamentu vykládaný a velmi často jako podlaha drhnutý dvoreček.

Dvě ženy uvítaly nás v tomto letním saloně. Byla to paní domu, s dcerou nejstarší, žena starosty této mostarské čtvrti, žena asi pětačtyřicetiletá, krásného, dokonale srbského typu, podivně oděná. Neudivilo mne to, že měla spodky a nikoli sukně, roucho, jež nazývají dymiemi, řásnaté, ušité z deseti metrů hebké látky, o půl metru delší nežli třeba, podkasané ze spoda a přivázané zase pod koleny, které tvoří dva květinově něžné zvony, a jejichž přehnuté okraje ukrývají nohy až ke kotníkům; neudivil mne ani její pás, ukončený šperkem, utvořeným jako ze dvou křivých tureckých šavlí, neužasla jsem ani nad její bílou a stříbrem pošívanou kordulkou, hedvábnou, pavučinovou, zlatem obšitou košilkou, ale úprava její krásné, černými vlasy zatížené hlavy mne překvapila. Měla hlavu pokrytou rudým hedvábným šátečkem, uvázaným volně na babku pod bohatým, po zádech zavěšeným pletencem, zatíženým na konci celým vodopádem zlatých penízků; na čele trčel jí podivný šperk, připevněný kdesi pod šátečkem. Byl to úplný zlatý roh, vyčnívající nad levým okem, sužující se a ukončený do zlatého hrotu vsazeným safírem.

Černé zchladlé oči, orličí, krásně klenutý nos, přísná ústa, bílá nesvadlá pleť panina objevila se nám ženským hostům

bez roušky, kterou kladou si na tvář před muži a před ulicí ženy mohamedánské.

Její nejstarší dcera, která po starém zvyku, nežli se provdá, bývá stále pěkně oděna, okrášlena byla všemi šperky a zlatými penězi, tvořícími její věno, oblečena v žlutavých, muselinových dymiích, mnohem půvabnějšími nežli je sukně, měla hlavu též ovinutou šátečkem, černý pletenec rovněž ukončený svazkem na hedvábných šňůrkách navázaných penízků, ale její čelo bylo nepokryté, oblé, vysoké, čisté.

Veliké zlaté peníze, nikoli podle sebe, nýbrž peníz na penízi, ležely věncem kolem její šíje, přerušeny neobyčejně velikou mincí, vřazenou doprostřed šperků, položenou pod bradou černé krásky a vroubenou smaragdy.

Tyto pěkně oděné ženy přinesly čistý pytel a položily jej před nás, abychom si očistily obuv. Potom nás uvedly po nízkých schůdkách do prvého patra, do širé úhlové nízké síně, která zaujímala celé poschodí, do komnaty, se dvěma řadami malých oken a obstavené širokými divany, pokrytými perskými a srbskými koberci. Celou podlahu pak pokrýval červený pirotský koberec, s bílými stylizovanými stromečky.

Usadily nás na divany; samy se posadily na dřevěné, dlabané, pestrými vypuklými květy zdobené výbavní truhly.

Vyptáváme se jich, ony se vyptávají nás.

Nesnadno říci, kdo jsme zvědavější. Chtějí znáti naše způsoby, naše města, naše příbytky.

Dívce zalíbila se moje průvodkyně. Hledí na ni něžně; na její kadeřavé zlaté vlasy, na safírově modré oči, na evropské šaty, na jemnou tvářičku.

„Jistě šlechtična," ptá se dívka české paní, která nás sem zavedla.

„Oh, věděla jsem to," libuje si, když jí paní přisvědčila.

Laskavá paní vykládá, jak se zde mé průvodkyni líbí. Hned že by se sem vdala.

Mohamedánská dívka nabízí jí svého bratra. Je moudrý. Bývá nyní v Sarajevě, je redaktorem „Musavatu".

A položertem obě dívky smlouvají tyto námluvy.

„Smí se oženiti s křesťankou?" táži se.

„Ano, mohamedán se smí oženiti s křesťankou, ale ona musí přijmouti i víru i mravy jeho náboženství!"

Táži se dívky, mohla-li by se ona provdati za křesťana.

Obě mohamedánské dámy se hrdě obranně napřímily a řekly tvrdě a odmítavě:

„Toho nedovoluje zákon!“

„Jste pravověrné?“

„Raději bychom umřely, nežli bychom se vzdaly víry!“ povídají jako jedněmi ústy.

Hovoříme o fotografiích. Jsou-li někdy fotografovány.

Ženy se zase napřímí.

„Toho nedovoluje zákon!“

„Škoda!“ povzdychla jsem.

„Není škoda!“ odpovídá přísně mohamedánská paní, zlatý jednorožec. „Škoda jen, že se vaše ženy dávají fotografovat a že na ně smí hleděti každý muž.“ A dívá se na mne pohrdavě svým překrásným orlím obličejem.

Prohlížím si dívku. Má rovné temné obočí, hnědé oči mají mandlově obdélné zarámování, černé vlasy třpytí se stříbrným leskem. Její zuby jsou však nepravidelné a její vlídná ústa nemohou jich ukrýti.

Táži se jí, umí-li čísti? Mohamedánské ženy čtení a psaní se neučí a očekávám, že mi odpoví, že to zakazuje zákon. Ale dívka přisvědčí, že čísti umí. Bratr ji tomu naučil. Zná však jenom latinku. Kyriliky nezná.

Ptám se jí, co čte, nebo co čte ráda? Odpovídá mi s nevinnou tváří, že čte ráda noviny, ale její matka, krásná

orlice, se rozesměje tenkýma rtoma a prozrazuje čtveračivě:

„Ona čte ráda jenom zamilované!“

Zná-li tisíc a jednu noc, vyzvídám.

Nikoli, nezná a nikdy o ní neslyšela. Vykládám jí, jaká to kniha a myslím si: „Vždyť ty jsi sama kterási Džamilé nebo Safíra nebo sama Šeheseráda.“

Do světnice přibelhala zčernalá stařena, usadila se na koberec, na své zkřížené nohy, pokyvovala, svědčila všemu, divila se všemu.

Podivila jsem se té hrozné kukle, kterou nosí hercegovské mohamedánky (nosí soukené pláště s kápím, zapiaté nad hlavou místo kolem krku, a jsou tak cele ukryty). Zlatý jednorožec je s tím velmi spokojen, lituje žen křesťanských a chválí si zase zákon.

Rozpovídala se naše laskavá průvodkyně o výbavě dceřině a prosí, aby nám, cizinkám, ukázala výbavu.

„To je nesnadno,“ odpověděl neochotně zlatý jednorožec a nehýbá se s malované truhly, na níž se usadila a ve které je výbava uložena. Naklonila se jenom k dceři své a pošeptala jí cosi.

Dcera poslušně povstala a vyšla ze světnice.

Krásná orlice se zamyslila, sestoupila s truhly, otevřela ji, vyňala cosi zašpendleného v bílém, škrobeném šátku. Položila balík na koberec, usedla k němu a váhavě vytahovala špendlík po špendlíku. V rozprostřeném šátku ležela nakupená bílá muselinová, zlatem vyšívaná roucha, hebké dlouhé, zlatým vyšíváním vroubené košilky, batistové šátky s okrasně vyšívanými rohy. Krásná orlice vykládala šáteček po šátečku, každý vyšívaný jiným vzorem.

Mladé dívky celé dny sedají ve dřepu na koberci a vyšívají na přistaveném rámu. Družka od družky okresluje vzorek. Na každý šáteček vyjdou dvě cívky zlata. Tyto šátečky rozdává nevěsta o svatbě hostům svatebním. Každý si od ní odnese po šátečku.

Dívka se vrátila do světnice a přinesla na mosazném podnosu řadu bílých sklenic s pozlaceným okrajem, naplněných limonádou, a postavila je před nás na nízký, perletí vykládaný stolek.

Laskavá průvodkyně poučila nás potichu, že nutno všechno vypíti, jinak že je to pokládáno za urážku.

Uposlechly jsme jí.

Moje mladá spolucestovatelka šeptá si s tureckou dívkou, píše si její adresu, slibuje jí psáti, opakují své sliby, že se

brzy uvidí, Evropanka že se sem vrátí, že se provdá za jejího bratra, Turka, redaktora Musavatu.

Sešly jsme na dvoreček, loučíce se stále. Dvéře přízemní se rozevřely a objevila se hlavička jiné dívky, omotaná růžovým kartounovým šátkem. Domácí paní ji zavolala. Vyšla oděna v dymiích a živůtku z růžového kvítkovaného kartounu ze dveří kuchyňských.

Byla to mladší dcera domu, která musí obstarávat pořádek, vařit a uklízet, pokud nevdá se nejstarší sestra, stále naparáděná a upravená, všemi šperky okrášlená, a stále uchystána za svým rámem s napiatým vyšíváním, přijímat návštěvy sester, matek anebo tet svých možných ženichů.

Mladší dívka, do svatby sestřiny popelka domácí, ukázala svoji kuchyň, měděné okrouhlé ohromné plechy na pečení moučníků, cínové tepané úzkohrdelné konve a umyvadla k rituelnímu omývání, snažila se také uplatniti se a na sebe upozorniti.

Rozloučily jsme se s krásnými srbskými mohamedánkami. Má mladá průvodkyně objímala se s dívkami jako s budoucími švakrovými a zapomněla, myslím, za týden na ně již úplně.

SARAJEVO.

Sarajevo je horské město, leží na břehu regulované Miljačky, v hlubokém údolí uprostřed zelených štítů horských. Je z nejkrásnějších, které jsem viděla, pokud jde o jeho polohu na stráních, o čtvrti rozptýlené na jejich zahradních úbočích, pokud jde o staré části města, o kulturu mohamedánskou, o jeho mešity, hřbitovy, trhy a turecké domky v zahradách, topoly a staleté stromy v nádvořích džamií.

Jeho rakouský úřední střed je ošklivý, jeho moderní domy jsou vinohradsky všední a banalizující čarovné město.

Tento zošklivěný střed zachraňuje slavná mešita Grazi-Huzregbegova, s velkým předdvořím, plným stínů se skupinami staletých stromů, rozklenutých nad živě, stále, stále, ve dne, v noci, po staletí zurčícím fontánem, ochlazujícím vzduch. Voda šumí, moslemíni tiše přicházejí k jejím neunavným zřídlům. Nesou si ručníky, polévají si nohy, umý-

vají si je i ruce, tváře, uši, a utírají se v pološeru stromovém. Všechno stínově tiše, bezeslovně.

Tato džamie, její rozlehlý dvůr, vstoupíš-li do něho, přeruší náhle život městský a jeho hlučno. Je to poustevna uprostřed shonu a chvatu, tišina sadů, samota ve světských ulicích. Zeď, která tvoří nádvoří, je opatřena okny mřížovanými kosmo. I večer, když je dvůr uzavřen, možno viděti dovnitř a naslouchati svatému, nepřerušenému šumění vod. Chodívám sem i pozdě večer, před půlnocí, usedám do výklenku a naslouchám hlasu věčného života vod.

Vedle nádhery této bohaté modlitebny z 16. stol. v přístavku kaple možno oknem viděti rakev zakladatelovu. Stojí na nevysokém podstavci, pokryta tureckým kobercem, u hlavy přehozeným rituelním ručníkem. Věčné světýlko hoří u ní.

Ve vedlejším úhlu tohoto nádvoří je vstavěn obchod, bohatý, barevný krám s koberci pirotskými a asijskými, se spoustou viditelných výšivek, zlatých tkanin, zlatě vyšívaných, ostře zahrocených trepek se živě barevnými hedvábnými střapci, červených kožených kabelek.

Mustafa jmenuje se obchodník. Chodí ve fezu, v kroji, mezi kupci, kteří smlouvají, trhají si zboží z ruky, volají

na něho: „Mustafo, čuj!“ a derou se o jeho účastenství a o jeho odpověď, odnášejí barevné a zlaté třpytné nezabalené předměty z chrámového nádvoří. U Mustafy možno se dívce obléci do krojů pohádkových, vyjíti od něho v závojích a v zlatě vyšívaných šatech a odnésti si koberců do celých domů.

Nad chrámem snaží se přiblížiti sluchu nebeskému bílý lotosový minaret nad šedou kopulí, klenoucí se na tvrdě bílých stěnách zdobené džamie.

Večer stříbrné drobné hvězdičky obklopují věž a elektrické světlo padá na předsíň chrámovou. Zde omytí moslemíni klečí, dotýkají se občas čelem země. Jsou otočeni ke mně zády. Jejich pestré pásy a turbany září barevně. Jsou pohřbeni v sebe, v boha, vnořeni v čistotu meditace a v modlitby.

Uvnitř je mi Grazi-Huzregbegova mešita příliš tvrdá, chladná, nepůvabná. Mám raději malé džamie s dřevěnou předsíňkou maurskou, zeleně natřenou, zdobenou tulipány, karafiáty a ptáčky zpěváčky uprostřed zarostlého hřbitova nebo zahrad, kostel, podobající se spíš staré pomalované bortící se almaře kterou vynesli na louku. Uvnitř je jako v selské jizbě. Perské naturalistické větvičky a květiny

táhnou se úponkovitě po stěnách mezi okny. Staré jasně červené koberce s rozvětvujícími se květinami pokládají nepravidelně chrámovou dlažbu.

Přichází efendi v černých šatech, v bílém zavinutém fezu, postaví se, pokloní, poklekne, padne na ruce, dotkne se čelem koberce, vstává a klaní se, pozvedá k bohu rozevřené ruce. Pohovořil si s ním, oddal se mu, vnesl do vznešené samoty žal nebo starost, prosbu nebo smutek, ulehčilo se mu, odchází.

HŘBITOVY.

Hřbitov za hřbitovem táhne se květnatě a vlhce po svazích, stoupá na stráně, k domům tureckým, k harémům se dveřmi zelenými, hřebíky pobitými, ozdobenými růžicí v podobě dvou klepátek, s malou stříškou nade vchodem, aby ten, kdo čeká, nezmokl. Hřbitovy jsou vysoko zarostlé nesečeným bolehlavem, bíle rozkvetlým a hořce vonícím.

Hroby jsou utopeny v jeho květech. Jenom pomníky vyhlížejí z nich jako bílá klubka na hrobech mužů a bílými elipsoidy, válci ukončenými na hrobech ženských.

Všude jsou hroby. Na ulicích, i na dvořích, u mešit. Mrtví neodcházejí, bydlí vedle příbuzných, za rohem, přes ulici. Úcta k nim je družná. Kdo potká pohřeb na ulici, smí se nabídnouti a poponésti rakev. To je zdvořilost jako naše pokřižování, nebo obnažení hlavy.

Slavným mrtvým v kaplích přinášejí třikrát denně na-

močený ručník, prostírají ho přes rakev a jsou přesvědčeni, že se rituelně omývá i tam — v říši Alahově.

*

Vypravují o hrobě mohamedánského světce na ostrově, který utvořil rozeklaný proud zpěněné vody, z vysoké skály hned řekou vytrysklého pramene řeky Buny.

V malé kapličce leží v rakvi světec. U něho přebývá poustevník, indický mohamedán, který sem připutoval k vyvolenému hrobu a slouží tu v rozjímání svému světci.

ULICE.

Malé holčičky v dymiích, jediný, půvabný ženský element, spěchají na svých dvoupodpatkových dřevácích, oděny v růžové, červené nebo jednobarevné široké kalhoty a s hlavami a zády pokrytými pruhovaným nebo tibetovým od čela po zádech prostřeným šátkem.

Ručičky jejich drží ze spoda těsně pod bradou šátek, jejich tvářičky ostře ohraničující; spěchají-li, šátek plane vzduchem jako odlétající plášť, sedí-li, visí šátek až k zemi. Potkají-li cizince, stanou, postaví se nehybně u domu nebo u krámu jako krásné sošky a hledí úkosem na cizince.

Nejsou ještě dospělé, mají tvářičky nezastřené, jsou plny stydlivého půvabu a gracie při dětských a již skoro panenských pohybech.

Viděla jsem mohamedánské dívky u studní, rozkvétající již v panny a ještě tváře nezastřené. Čerpaly vodu do cínových

úzkohrdelných džbánů a usmívaly se na mladého moslemína, který jim pomáhal.

Viděla jsem staré ženy s těžkou ošklivou chůzí, zastřené černým hustým krepem a zahalené do dvojitých sukní, aby nikdo nespatřil jejich dávno neženské tváře.

Viděla jsem mohamedány seděti v krámcích ve dřepu a nuditi se. Viděla jsem kovotepce ve fezech, otloukati pravidelně bez vyrušení měděné a cínové džbány, viděla jsem trhy zeleninové, koše šalotek a Turky vyvolávati své zboží, viděla jsem večer na náměstí, večer po práci, shromažďovati se moslemíny na tržišti kolem staré, jemně řezané arabské studně. Kupili se kolem prodavače čerstvě upečeného chleba a kolem prodavače bílého právě upečeného, horkého, na ulici upečeného koláče s jablky.

*

A hřbitov za hřbitovem táhl se vlhce po svazích, stoupal po stráních, k domům tureckým, k ženským příbytkům se dveřmi železnými, pobitými železnými hřeby, zdobenými růžicemi, v podobě dvou klepátek, s malými stříškami nade vchody.

*

Na každém hřbitově utrhla jsem si po květině. Můj zápisník voní náhrobní vůní bolehlavů.

Nyní jsem doma, píši knihu, ale nemám k ní vztahu. Nadívala jsem se do listů dějinných, čtla jsem romány národů a nechce se mi mysliti na osudy jednotlivcův.

Zavru-li oči, vidím mohamedány ploužiti se v nádvořích džamií, mizeti je za večera k fontáně pod staleté lípy elektricky osvětlené, blízko hrobky Hussey Beyovy, vidím je, kterak se myjí u fontány věčně rozhovořené a stále plačící.

Slyším vodu jajckých vodopádů padati nepolekaně do propastí, slyším je hřmíti za nocí, vidím zelenou dýmající vodu v kašnách iliždských, oranžový trh v Baňaluce, slovanské dívky v sněhobílém plátně, s pletenci černých vlasů, splývajících po prsou až ke kolenům, se smědou, cudnou tváří a hluboce sklopenými víčky, s ukrytýma očima bez zvědavosti, kráčející ke studnám s hliněnými džbány biblickými.

Čtu koran a dějiny jihoslovanské a nikdo mi není veliký, kdo nebyl tisíci s užitku, a nikdo mi není veliký, kdo se nestal učitelem nebo zákonodárcem lidu svému.

V květnu 1911.

OBSAH.

Str.
Řeky na cestě - 3
Terst - 4
Split - 7
Salona - 9
Sedm kastelů - 11
Oslové - 12
Zahrada před borou - - - - - - - - - - - - - - - - - 14
Krajina - 15
Kostel - 18
Hřbitov - 20
Dny míjejí - 22
Na moři - 24
Zagorci - 26
Bohomaz - 33
Madonna z námoří - - - - - - - - - - - - - - - - - - 37
Trogir - 41

Str.

Odjeli jsme z Kastelu - - - - - - - - - - - - - - - - - - 45
Dubrovník - 46
Stradona - 48
Jaro na horách - 53
Ostrov Lokrum - 55
Růže - 58
Ombla - 60
Lapad - 63
Na Mihajlu - 64
Kostel Panny Pomocné - - - - - - - - - - - - - - - - - - 65
Příroda - 67
Sorgo - 68
Mostar - 71
Harém - 77
Sarajevo - 85
Hřbitovy - 89
Ulice - 91

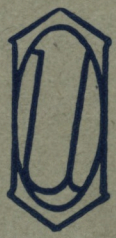

K 6·—

bez další přirážky — mimo Prahu o 3% více.

Tiskem „Unie“ v Praze.